

A. Wess Mitchell: *A Habsburg Birodalom nagystratégiája.*

(Fordította: Ledó Anna.) Antall József Tudásközpont, Budapest, 2020. 447 oldal.

Az 1977-es születésű A. Wess Mitchell történész-politológus a Georgetown Egyetemen német és európai tanulmányokból szerzett mesterfokozatot 2004-ben. 2005-ben egyik alapítója volt a Center for European Policy Analysis intézetnek, ahol jelenleg az igazgatótanács alelnöke. Politikai karrierje akkor kezdett felívelni, amikor Mitt Romney republikánus párti elnökjelölt 2012-es kampányának a nemzetbiztonsági csapatában kapott helyet. 2017. október és 2019. február között a külügyminisztérium európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkára volt. Lemondása után nem sokkal kitüntették a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével.

Mitchell tudományos kutatásaiban a nagystratégia fogalmának a jelentőségével foglalkozik, új könyvét a 2014-ben Berlinben (Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft) megvédett disszertációjára építi fel, amiből tökéletesen kirajzolódik fő tudományos és elemzési koncepciójának az architektúrája.¹ Mitchell könyvében részletesen leírja a nagystratégia fogalom definiálásának az evolúcióját, amely Hal Brands² amerikai diplomáciatörténész szerint egy

olyan konceptuális keretrendszer vagy szellemi felépítmény, amely keretet ad a külpolitikának; olyan logika, amely segít az államoknak eligazodni egy komplex és veszélyes világban.

Amikor az olvasó a magyar nyelvre 2020-ban lefordított könyvet a kezébe veszi, óhatatlanul elgondolkodik azon, hogy mégis mi újat lehet még írni a magyar és a sok utódnemzet historiográfiai által szinte túlanalizált témáról és korszakról egy monografikus műben. A Habsburg Birodalom tudományos vizsgálata ugyanis régóta foglalkoztatja a történészszakmát.³ Mitchell nagyszabású monográfiája a nagystratégia koncepciójának segítségével azt az ambiciózus célt tűzi ki, hogy a Habsburg Birodalom évszázadainak történetét ne a hagyományos politikatörténeti megközelítés felől értelmezze, hanem egy új interpretációt nyújtson.

Mitchell munkájával a stratégiai szakirodalomban folytatott diskurzust kívánja gyarapítani, minőségi, magas színvonalú kritikai kommentárjával argumentál az itthoni és a nemzetközi diskurzusból folytatott módszerekkel, megközelítésekkel. Leszögezi, hogy számos komoly és részletes elemzés született a Habsburg-külpolitikáról a Birodalom bukása óta eltelt évszáz-

¹ Mitchell, A. Wess 2018: *The Grand of Strategy of the Habsburg Empire*. Princeton University Press, Princeton. A könyv az Antall József Tudásközpont gondozásában jelent meg két évvel később magyar fordításban.

² Brands, Hal 2014: *What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Cornell University Press, Ithaca, 3.

³ Gondoljunk itt például Pieter M. Judson nagy vállalkozására (*The Habsburg Empire, A New History*), Charles W. Ingrao *The Habsburg Monarchy, 1618–1815* című értekezésére vagy Jean Bérenger *A History of the Habsburg Empire, 1700–1918* című művére!

zadban. Charles W. Ingrao például *The Habsburg Monarchy, 1618–1815* című értekezésében részletesen kifejti Ausztria legnagyobb biztonsági problémáit, jelentős bibliográfiát kínálva a legfontosabb témákban. Szintén releváns könyvet publikált Michael Hochedlinger osztrák levéltáros, a Habsburg Birodalom 18. századi történetének talán legnagyobb ismerője, aki opus magnumában (*Austria's Wars of Emergence, 1683–1797*) a Habsburg Birodalom 18. századi katonai és diplomáciai viselkedését mutatja be. A nemzeti történetírásoktól eltérően Mitchell nagystratégiája a Habsburg Birodalom diplomáciai manőverei és stratégiái kontinuitásának és diszkontinuitásának a történetét reinterpretálja, ezzel a Charles W. Ingrao által képviselt irányvonalat követi.

Mitchell értekezése alapvetően a 18. század elejétől vizsgálja témáját. A kötet három tematikus részre és azon belül három-három fejezetre oszlik. Az első rész a Habsburgok hatalmi primátusának a belső és külső korlátait tárgyalja. Így például komoly hangsúlyt fektet a szerző a Birodalom fizikai környezetére, térpercepciójára, illetve a belőlük eredő gyengeségekre és előnyökre a többi nagyhatalommal való versengés során. Mitchell szerint a Habsburg Birodalom földrajzi elhelyezkedése a stratégiai kivitelezhetőség iránti finom érzék kialakulását eredményezte. Más szóval egy olyan tulajdonságot, amelynek köszönhetően, megannyi veszély között is képes volt fennmaradni. A sebezhetőség megfelelő válaszlépések nélkül a 18. századi Lengyelország nagyobb, déli verzióját eredményezhette volna: egy olyan

államot, amelyet fizikailag lehetetlen volt megóvni, s amely e védhetetlenséget ráadásul stratégiai szinten egyfajta „beletörődésbe vegyülő ellenségeséggel” párosítja. A sebezhetőség csökkentése a Birodalom adottságainak – legyenek azok bármilyen mostohák – optimális kihasználásával egyedül Bécsen múlt, ma ezt tekintjük a Habsburg Birodalom stratégiai alapvetésének. Mitchell szerint a Birodalom geopolitikai pozícióból fakadó nehézségeinek kiegyensúlyozására a földrajzi fekvése nyújtott lehetőséget, ez pedig a Duna menti három térségre alapozódott: az osztrák örökös tartományokra (*Erbländer*), a Cseh és a Magyar Királyságra.

A kötet második részében Mitchell megvizsgálja a keleti határterületek diplomáciai manővereinek a hatásait és korlátait a 18. században, és részletes elemzést nyújt arról, hogyan tudott Ausztria az oszmán és az orosz birodalmi törekvések mentén fennmaradni. A harmadik részben a Habsburg-nagystratégia panorámaképebe rendezi az egyes határvidékeket a Metternich- és a Ferenc József-korszakban.

A Birodalom és peremvidékének korrelációjában az örökös tartományokban jelen lévő politikai legitimitáció kérdését veszi értelmezési keretnek, a birodalomépítési folyamatokban végbemenő változások kontinuitása és diszkontinuitása ugyanis komoly hatással volt a geopolitikai pozíciókra és az abból fakadó nehézségek kiegyensúlyozására a Birodalom történetében. Ebben a stratégiai versenyben az állam sikeressége több összetevőtől függött: mennyire tudta hatékonyan felhasználni a kapacitásait egy háború során, mennyire volt képes a bécsi kor-

mányzat a határ- és peremvidék fölötti hatalmát gyakorolni, illetve hatékonyan megteremteni a háborúhoz szükséges kapacitásokat, valamint biztosítani tudta-e a Birodalomhoz tartozó népek egységét, amely az állam politikai céljaihoz szükségeltetett. Mitchell érvelésének kulcsát ez adja. Úgy véli, a zárványszerűen fennmaradó feudális formák, amelyek megnehezítették az effektív közigazgatás létrehozását, illetve a nagyfokú etnikai komplexitás, amely gátolta a belső egységet, jelenti a fő különbséget a többi felemelkedő nemzetállam és a Habsburg Birodalom között. Mitchell szerint különösen a magyar területek politikai szempontból megkésett és vonakodó résztvevői voltak a Habsburg birodalomépítésnek. Ahogy Szekfű Gyula írja: „A nagy múltra visszatekintő magyar önállóság és az erős etnikai identitástudat egy merev, elzárkózó politikai réteget hozott létre, amely megrögzötten ragaszkodott megszerzett szabadságaihoz.”⁴

A magyarok esetében a szerző arra a megállapításra jut, hogy minden birodalmi kisebbségnél erősebben álltak rendelkezésükre azok a tényezők (a földbirtokos nemesi réteg, a politikai függetlenség kultúrája és a közelmúltban betöltött regionális vezető szerep), amelyekből kialakulhatott a Habsburg-uralommal szembeni ellenállás. Különösen igaz volt ez a hagyományosan intranszigiens erdélyi területekre, ahol hosszú múltra tekintett vissza a protestáns fejedelmek együttműködése a törökökkel az osztrák előretörés

megfékezésére. E tényezők együttesen nehezítették a Birodalom számára, hogy katonai erejét tekintve lépést tartsa ellenfeleivel, így e téren előnytelen helyzetbe került a geopolitikai versengésben. Más utakat kellett tehát keresnie, ha meg akarta őrizni vezető szerepét a régióban.

A külső-belső biztonságra való törekvés, valamint a kiszámítható, termékeny belső rend és az erőforrások biztosítása együttesen tették ki az állam központi feladatát, és bizonyos mértékig egymásra kölcsönösen ható tényezőkké váltak, ennek ellenére Mitchell szerint a Habsburg Birodalom sosem volt képes beváltani a hozzá fűzött nagyhatalmi reményeket. Ezek fő komponense a technológia (például új fegyverek), az „idő defenzív használata”, a földrajzi terület és a koalíciószerzés volt. Ha ezeket összevonjuk, akkor azok monetáris eszközzé változtak, ami által a stratégiai tehertételek kompenzálhatók lettek.

Mitchell a terület kapcsán emeli ki a térképészet fontosságát. A kartográfia segítségével a bécsi udvar ugyanis képes volt megalapozni igényét a különböző régiókra. Márpedig a „nagystratégia” szükségességének a története voltaképpen nem más, mint annak a históriája, hogyan került előtérbe a tér konceptualizálása, hogyan tudta a bécsi udvar politikai célokká transzformálni annak előnyeit és hátrányait. A Birodalom változatos területe, amelyben önálló királyságok és tartományok formálódtak össze dinasztikus monarchiává, nagyban indokolta tehát a kartográfiai tevékenységet. A térképek fontos eszközök voltak a birodalmiság elérésében, hiszen segítettek abban a bécsi politiku-

⁴ Szekfű Gyula 2002: *Rövid magyar történet, 1606–1939*. Osiris, Budapest, 79.

soknak, hogy elképzeljék, egyszersmind kiszámítsák a rendelkezésre álló erőforrások nagyságát, hogy hatékonyabbak legyenek a harctéren, illetve előnyösebb területi egyezményeket kössenek a háborúkat követő tárgyalásokon.

Mitchell megjegyzi, hogy az osztrákok délkeleti sikerének a legeklatánsabb mércéje nem az, amit valóra váltottak, hanem amit elkerültek. II. József törökök elleni háborúja azért húzódott el, mert nagyobb figyelmet fordítottak egy számukra akkor fontosabb kérdésre: a poroszok elleni védekezésre. Véleményem szerint Mitchell megállapítása, miszerint kevésbé kell arra figyelni, hogy hány csatát vagy mekkora területi veszteséget szenvedett a Birodalom, vagy éppen nyert – helytálló. Ebből a szemszögből nézve például Ausztria délkeleti stratégiája nagyon is eredményesnek mondható. Ugyanakkor természetesen nem elhanyagolható a területi veszteség és a csaták kérdése sem, már csak azért sem, mert a Birodalom talán legnagyobb vesztesége Szilézia elvesztése volt.

A poroszokkal folytatott konfliktuson belül Mitchell három alapvető fázist különböztet meg. Az első háborúban (1740–1748) Ausztria időhúzással és „bosszantással” igyekezett túlélni (Mária Terézia megközelítésének lényege Mitchell szerint az „idő defenzív használatában” rejlett). A másodikban (1748–1763) az időközben kiépített szövetségi rendszerére és megújított hadseregére támaszkodva kívánta visszaszerezni azt, amit az első háborúban elvesztett, legfőképp Sziléziát. A harmadik fázis (1764–1779) már nem a fegyveres háborúról szól, hanem preventív stratégiát követve a Birodalom inkább

lezárta a határait, így akarva elvenni a poroszok kedvét a további támadásoktól. A spanyol (1701–1714) és az osztrák örökösödési háborúk (1740–1748) nyilvánvalóvá tették, hogy a többfrontos háború, ha kizárólag reaktív stratégiai döntések mentén mozog, halálos veszélyt jelent a Birodalomra nézve. A Habsburg Birodalom abban a felismerésben tért el más birodalmaktól, hogy a preventív döntések előtérbe helyezése sokkal jelentősebb mértékben képviseli a birodalmi érdekeket a konkrét háborúknál. A formálódó koncepciók végeredménye egy olyan defenzív nagystratégia lett, amelynek fő koncepciója az volt, hogy az állandó hadsereget, a határ menti erődöket, a Majna–Lech–Duna–Adda–Pó-vonal pufferállamait és a flexibilis szövetségi rendszert együtt használta a külső bekerítettség, illetve a belső gyengeség enyhítésére. Mitchell szerint ez a szemlélet kitartott a Poroszországgal folytatott fegyveres harc végéig.

A második rész ötödik és hatodik fejezetében bepillantást nyerünk a Kaunitz és II. József között folyó diskurzusba, amelyet a szerző a Poroszország–Franciaország dichotómia viszonyrendszerben fejt ki részletesen, és amely eltartott egészen Mária Terézia uralkodásának a végéig. Ennek során kiemeli Savoyai Jenő stratégiai döntéseinek rövid és hosszú távú eredményeit (159–163).

A harmadik részben Mitchell megállapítja, hogy Napóleon személyében a Habsburgok egy a korábbiakhoz képest merőben más típusú ellenséggel kerültek szembe. A következő gondolat fonja át a napóleoni időket:

„A napóleoni háborúk idején a kiépített pufferzónák romba dőltek, így a bécsi udvarnak nem maradt más lehetősége, mint a halogatás és a késleltetés technikájához folyamodni, hasonlóképp a Frigyes ellen bevetett taktikákhoz, amelyek az erősebb rivális felmorzsolására és kivárára építettek. A háborúk után beköszöntő békekorszakban Ausztria helyreállította és kiterjesztette hagyományos nyugati védelmi rendszerét, a szövetségesekből álló pufferövezetek és a határ menti erődök révén gátolva az újjáéledő revisionizmust.” (228–229.)

A napóleoni háborúk bemutatása után a metternichi Európa geopolitikai stratégiai döntéseit és annak következményeit tárgyalja a kötet narratív stílusban, következetesen vizsgálva a bécsi kongresszus következtében megszülető döntési folyamatok fázisait és elemeit. Mitchell úgy véli, hogy a metternichi átalakítások releváns érdeme az volt, hogy megkonstruált a Birodalom számára egy olyan, az eltérő stratégiák közti választásra épülő rendszert, amelyvel nem rendelkezett volna egy pusztán a katonai erőre alapozó politikai környezetben. A komolyabb válságokat így sikerült távol tartani a Birodalomtól, ezt pedig főként az idő temporalitásának kijátszásával érte el. Mindezek eredményeként egy független európai centrum született.

Az 1866 utáni osztrák kül- és biztonságpolitika kapcsán Mitchell azt állítja, hogy ebben az időszakban Ausztria már semmilyen formában nem volt képes követni a megelőző évszázadok jelentőségteljes nagystratégiai direktíváit. A defenzív szárazföldi

hadműveletekre épülő tradicionális katonai kultúrát a támadó háborúk bálványképe váltotta fel, a régi pufferzónák eltűntek, a nagyhatalmi koalíciók struktúrája, amelyet bemutatott Savoyai, Kaunitz, Metternich esetében, és amit az osztrák diplomaták oly kitaratóan építettek századokon át, nagyon gyorsan szertefoszlott, amikor Franciaország és Nagy-Britannia Oroszországhoz csatlakozva Ausztria-ellenes blokkot formált. A szerző szerint az 1914-es eseményeket megelőző hónapok során hozott döntések jóval kisebb mértékben voltak meghatározóak a Birodalom végzetében, mint azt rendszerint a kutatók hangsúlyozzák. A Habsburg Birodalomnak három irányból érkező támadásokkal kellett szembenéznie, pontosan azzal, amit a nagystratégia az osztrák örökösödési háború óta próbált megelőzni.

Módszertani szempontból fontos megemlíteni, hogy Mitchell a kötet valamennyi fejezetében nagyszerűen analizál, miközben állandóan a nagystratégia szükségszerűségét kívánja bebizonyítani fejezetről fejezetre haladva. Itt kell megemlítenünk, hogy a mű magyarra fordítását Ledó Anna végezte el. A kötet helyenként ugyan nehezen adja meg magát az olvasónak, de alapvetően egy jól megírt, világos mondanivalójú munkáról van szó, amelynek egy-egy fejezete kifejezetten lebilincselő stílusú és gondolatgazdag, amit a fordítás is remekül visszaad.

A Habsburg Birodalom történetét már több neves történész megírta, a szakirodalomban azonban nem sok olyan mű létezik, amely hasonlóságot mutathat A. Wess Mitchell könyvével. Ebből kifolyólag ez a hiánypótló,

impozáns kötet mindazok számára ajánlható, akik behatóbban szeretnék olvasni a Habsburg Birodalom diplomáciai manővereiről, hatalmának korlátairól, mindezt kiegészítve had-

történeti vonatkozásokkal egy új stratégia- és politikatörténeti interpretáció keretén belül.

Szabó Gábor